

De Tinkoerier

Mededelingenblad Nederlandse Tin Vereniging

Jaargang 8, nummer 2, december 2000

- Vroege tinnen lepels
- Bodenvondsten van tin uit Bokhoven
- De Theriacum - Fontein van Troyes

Nederlandse TinVereniging

Oprichting

27 maart 1993

Bestuur

J.F.H.H Beekhuizen	Voorzitter
J.E. Wustenhoff	Secretaris
L.J. Begheyn	Penningmeester (per 01-01-2001 G. Groenendijk)
H.J.J. Leenen	Bestuurslid
B. Dubbe	Bestuurslid en erelid
H.B. van Wijk	Bestuurslid
A.A. Kooyman	Bestuurslid

Redactie

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H Beekhuizen	Redacteur - lay-out
J.E. Wustenhoff	Redacteur

Adres secretariaat

Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Adres redactie

E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres penningmeester (per 01-01-2001)

Terpstraat 43
1771 AC Wieringerwerf

Stichting Nederlandse Tinbibliotheek

H.B. van Wijk	Voorzitter en bibliothecaris
J.E. Wustenhoff	Secretaris
A.A. Kooyman	Penningmeester

Bankrelatie

Postbank 4382632

IISN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NVT' en/of de auteur(s).

Inhoudsopgave

1. Voorwoord van de voorzitter	5
2. Verslag van de ledenbijeenkomst in het Amsterdams Historisch Museum	
d.d. 11 november 2000	7
3. Vroege tinnen lepels	8
<i>H.J.E. van Beuningen</i>	
4. Bodemvondsten van tin uit Bokhoven	24
<i>Ton Kooyman</i>	
5. De Theriacum - Fontein van Troyes	28
<i>Pierre Wullus</i>	
6. Saartje met een mof	32
<i>L. Horneman</i>	
7. Literatuur over tin	33
<i>H.B. van Wijk</i>	
9. Berichten en vragenrubriek	34

Voorwoord van de voorzitter

Er is weer een jaar voorbij gevlogen en met dat jaar ook twee bijeenkomsten van onze vereniging in Deventer en Amsterdam. Zij waren beide een groot succes.

Het plan van het bestuur om een thema te kiezen om de leden te stimuleren objecten mee te brengen ter beoordeling en voor bespreking heeft tijdens de bijeenkomst in Amsterdams Historisch Museum zijn vruchten al afgeworpen.

Het onderwerp 'kandelaars', in de ruimste zijn, heeft de leden aangespoord om een grote hoeveelheid tinnen en koperen kandelaars mee te brengen. Hierdoor ontstond er een levendige discussie, die door alle aanwezigen zeer positief werd ontvangen.

Ik hoop dat dit enthousiasme de volgende keer tot een nog grotere hoeveelheid meegebrachte objecten zal leiden.

Met veel genoegen kijk ik nu reeds uit naar de bijeenkomst met de Vlaamse Tinvereniging in Brecht op 8 april 2001. Het programma dat deze vereniging ons zal bieden is zeer aantrekkelijk en gevarieerd. De voorzitter van de Vlaamse vereniging Tony Dangis zal onder andere een voordracht houden over Portugees tin. Dus bij deze een oproep aan onze leden om eens te kijken in de verzameling of er Portugees tin aanwezig is. Meebrengen naar Brecht, zou ik zeggen.

Per 1 januari 2001 treedt onze penningmeester Léon Begheyn vanwege te drukke werkzaamheden vervroegd uit het bestuur. Hij zal worden opgevolgd door Ger Groenendijk.

Ik dank Léon voor alle inspanningen tijdens zijn penningmeesterschap en ik heet Ger van harte welkom in het bestuur.

In Engeland is op 7 augustus 2000 Peter Hornsby overleden. De verzamelaar van het Engelse tin zal hem zeker gekend hebben. Hij was auteur van onder andere 'Pewter of the Western World'. Verder was hij in 1997 de 40e voorzitter van the Pewter Society. Een paar van onze leden hebben hem tijdens de bijeenkomst van deze vereniging in 1999 in Stratford-upon-Avon nog gezien en gesproken. Hij was toen al erg ziek. De Engelse tinwereld heeft een groot liefhebber en kenner verloren.

Rest mij u namens het bestuur van de NTV en de redactie van De Tinkoerier prettige feestdagen en een voorspoedig en gezond 2001 toe te wensen.

Jan Beekhuizen

Voorjaarsbijeenkomst 2001:

Zondag 8 april *Brecht - België*

Verlag van de ledenbijeenkomst in het Amsterdams Historisch Museum d.d. 11 november 2000

Aanwezig waren 35 leden en introducés, van 6 leden was bericht van verhindering ontvangen. Na opening van de bijeenkomst door de voorzitter hield de heer Fr. Leidelmeijer een voordracht over Jugendstil en Art Nouveau. Aan de hand van dia's gaat hij in op ontstaan en ontwikkeling van deze stijlen. Daarbij werd een aantal voorwerpen van diverse materialen besproken en werd tevens ingegaan op de binnenhuisarchitectuur in deze stijl.

Na beantwoording van enkele vragen werden nog een vijftal door leden meegebrachte voorwerpen besproken. Nadat de voorzitter de heer Leidelmeijer bedankt heeft voor zijn leerzame en interessante voordracht, wordt overgegaan tot de Algemene Ledenvergadering. De notulen van de Algemene Ledenvergadering 1998 worden goedgekeurd evenals het verslag van de secretaris over 1999, het financieelverslag 1999 en de begroting 2001.

Als leden van de kascommissie 2000 worden benoemd de heren L. Horneman en W.A. Röben. De zich herkiesbaar gestelde en volgens statuten, aftredende bestuursleden, de heren H.J.J. Leenen, H.B. van Wijk en A.A. Kooijman worden bij acclamatie herbenoemd.

De voorzitter deelt mede dat de penningmeester, de heer L.J. Begheyn, in verband met drukke werkzaamheden graag het penningmeesterschap zou willen overdragen en zijn bestuurslidmaatschap zou willen beëindigen hoewel hij pas volgend jaar aan de beurt van aftreden is. Indien op korte termijn geen nieuwe penningmeester gevonden kan worden, zal hij echter nog wel zijn bestuurstermijn volmaken. De heer G. groenendijk stelt zich echter beschikbaar om met onmiddellijk ingang in het bestuur plaats te nemen en per 1 januari 2001 het penningmeesterschap op zich te nemen. Het bestuur is zeer ingenomen met deze oplossing.

Na de koffietafel houdt de heer H. Ariens een lezing over Oostfries tin. Hij heeft een groot aantal voorwerpen uit zijn eigen collectie meegenomen en bespreekt deze stuk voor stuk. Buiten de specifieke kenmerken van het Oostfries tin gaat hij ook in op de merken en werkwijze van een aantal Oostfries tinnegieters. Als resultaat van zijn veelvuldige onderzoeken heeft hij een groot aantal tinnegieters en nieuwe merken kunnen traceren en documenteren.

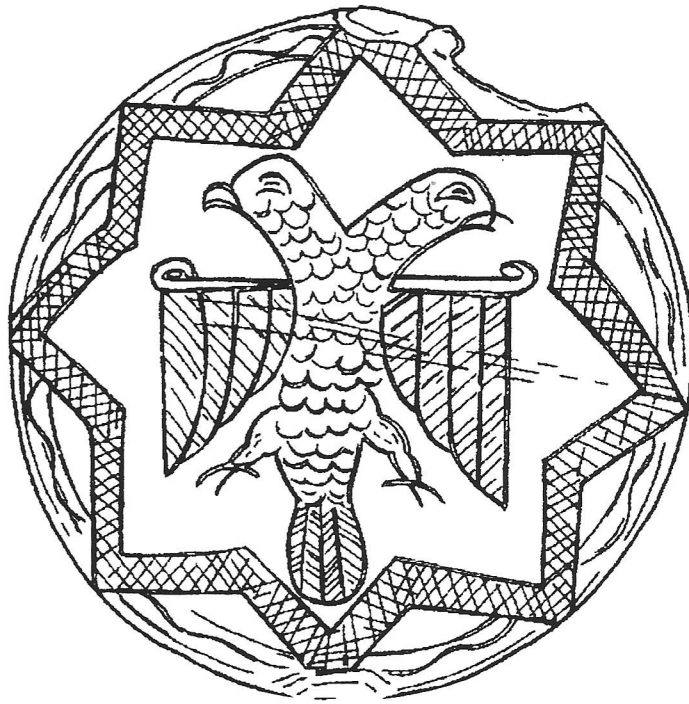
Tenslotte beantwoordt hij nog enkele vragen en bespreekt enkele meegebracht stukken Oostfries tin.

Hierna bedankt de voorzitter hem voor zijn interessante voordracht en spreekt zijn bewondering uit voor de vele research door hem op dit specifieke terrein verricht.

Naar aanleiding van discussies tijdens voorgaande ledenvergaderingen hoe de bijeenkomsten te verlevendigen, was aan deze bijeenkomst het thema 'kandelaars' meegegeven en de leden gevraagd kandelaars mee te nemen, zowel van tin als van andere materialen. Deze oproep bleek zeer succesvol geweest te zijn aangezien ongeveer 40 stuks ter bespreking waren meegenomen. Aan een ieder die kandelaars had ingebracht, werd gevraagd hier in het kort iets over te vertellen, waarna deze aan het eind plenair besproken werden. Hierbij ontstond een levendige discussie die zeer gewaardeerd werd. Algemeen werd deze opzet zeer interessant gevonden.

Als eventuele thema's voor komende bijeenkomsten werden o.a. genoemd: brons in het algemeen, tin op schilderijen, zoutvaten, strooiers en Meeuws (tinnegieterij) door de eeuwen heen.

Na een kleine verenigingsveiling en de rondvraag sluit de voorzitter de vergadering en bedankt de deelnemers voor hun komst.

Vroege tinnen lepels

H.J.E. van Beuningen

Nu alweer enige tijd geleden, werd door mij toegezegd een artikel aan te leveren voor ons verenigingsblad dat betrekking zou hebben op vroege, middeleeuwse tinnen lepels, waarvan zich een aantal exemplaren in mijn verzameling bevindt. Wanneer een dergelijke toezegging wordt gedaan, realiseert men zich pas achteraf de consequenties daarvan. Want, zodra begonnen wordt met het uitwerken van het beschikbare materiaal, stelt men vast dat de eigen kennis toch wel beperkt is. Men vraagt zich dan af of het niet verstandiger zou zijn om de toezegging in te trekken en anderen te vragen die taak over te nemen. Maar wat weten anderen – terwijl je zelf al jaren aandacht hebt besteed aan die vroege lepels – daar meer over te vertellen dan jijzelf? Zoals dat ook bij de pelgrims- en religieuze insignes het geval is geweest, moet iemand een aanzet geven. Beschouw, geachte lezer, het navolgende artikel als deze eerste aanzet om tot verder onderzoek te komen.

Niet lang geleden berichtte een metaaldetectorzoeker mij dat hij een onbekend tinnen voorwerp had gevonden. Volgens zijn beschrijving leek het op een fluitje met aan weerszijden oogjes en aan de bovenkant een onleesbare tekst, terwijl het verlengde bestond uit een plat, afgebroken strookje metaal. Hij vroeg zich af waar dat voorwerp voor gediend zou kunnen hebben.

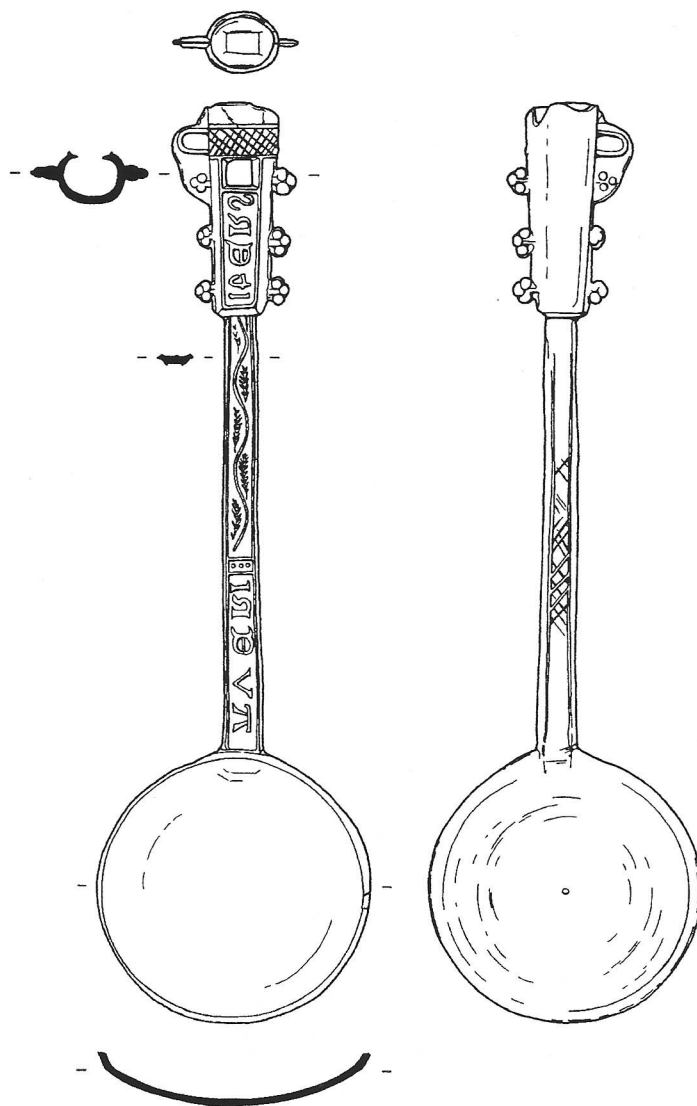
De eerste keer dat ik iets vergelijkbaars zag, betrof het de afbeelding van een in 1984 in Utrecht gevonden fragment dat volgens een publicatie, tezamen met veel ander materiaal uit de veertiende eeuw, uit een afvalput aan de Korte Nieuwstraat tevoorschijn was gekomen. De afbeelding van dat – toen eveneens niet geïdentificeerde – fragment toont een fluitje zonder oogjes, met aan beide zijden van het fluitgedeelte enkele klaverbladvormige rozetjes. Daar ik het Utrechtse exemplaar zelf niet heb gezien, is mij niet bekend of dat fluitje oorspronkelijk ook oogjes heeft gehad.

In ieder geval was mijn belangstelling daarmee gewekt. Sindsdien zijn meer van deze fluitjes gevonden, zoals een exemplaar uit Nieuwlande. Dit fragment bevindt zich in het museum van Zuid- en Noord-Beveland te Goes (inv.nr. 7373-146). In Nieuwlande werd nog een fluitje gevonden, bovendien een aantal exemplaren in Zierikzee, Rotterdam en Brielle. Deze op zich onooglijke fragmentjes kwamen soms tevoorschijn uit rommeldoosjes van metaaldetectorzoekers die geen idee hadden wat ze gevonden hadden, maar als echte verzamelaars alles bewaren wat ze vinden.

Vroege tinnen lepels

Om meer inzicht in dit materiaal te krijgen zodat een verantwoord artikel geschreven kon worden, moest aandacht besteed worden aan andere, ook buitenlandse publicaties over dit onderwerp. Bovendien was inmiddels gebleken dat 'die fluitjes' aan het steeleinde zitten van een bepaald type vroege lepels. Voor zover ik heb kunnen nagaan zijn deze 'fluitjes-lepels' tot op heden uitsluitend in Nederland gevonden. Mij is slechts één in 1988 in een bouwput aan het Rokin te Amsterdam gevonden exemplaar bekend dat compleet bewaard is gebleven (coll. van Beuningen, Cothen; inv.nr. 3416). De lepel is 121 mm lang en de breedte van

de ronde, niet gedecoreerde lepelbak bedraagt 36 mm. Aan het eind van de lepelsteel bevindt zich een fluitje voorzien van een – hier dichtgevoeld – oogje en twee rijen van elk drie rozetten. Op het fluitje staat een nog niet geïnterpreteerde tekst van vijf letters: IVERS. Op de plaats waar de steel overgaat in de lepelbak staat: AVERI. Dit zou - spiegelverkeerd geschreven - gelezen kunnen worden als: AVE (MA) RI (A). Tussen de twee teksten bevindt zich een golflijnmotief met bladarcering. De achterzijde van de lepel is, afgezien van een ruitarcering, glad. (afb. 1)

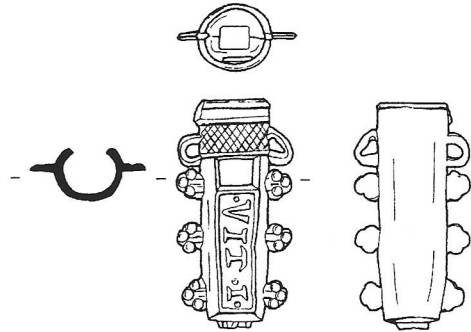
afb. 1 Voor- en achterzijde I 3416

Vroege tinnen lepels

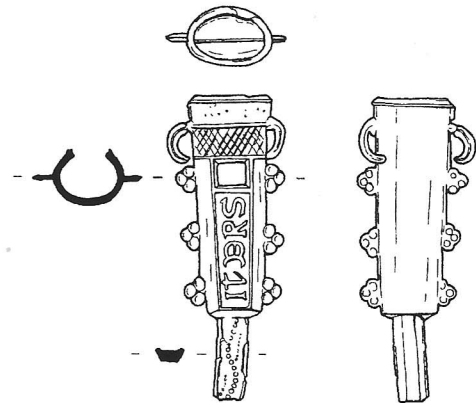
In mijn verzameling bevinden zich een zevental fluitjes die aan het steeleinde van lepels waren bevestigd. Ook hier zijn ter weerszijden van het fluitje – voor zover bewaard gebleven – drie klaverbladvormige rozetten aangebracht. Sommige fluitjes hebben één, andere twee oogjes. Het is opvallend dat de fluitjes soms zijn dichtgevloeid; bij één exemplaar is doelbewust een houten fluitpropje ingebracht, dat bewaard is gebleven.

Op een ander fluitje is in plaats van tekst is een ruitvormige decoratie aangebracht. Opmerkelijk is dat op een klein (bewaard gebleven) stukje van de lepelsteel wél een tekst is aangebracht: de letters NII zijn te lezen. De overige zes fluitjes hebben een tekst op het fluitje zelf. Of de lepelsteel ook een opschrift heeft gehad is helaas niet meer te achterhalen, omdat de stelen niet bewaard zijn. Bij vier andere fluitjes is de tekst identiek aan het opschrift op de hierboven afgebeelde lepel.

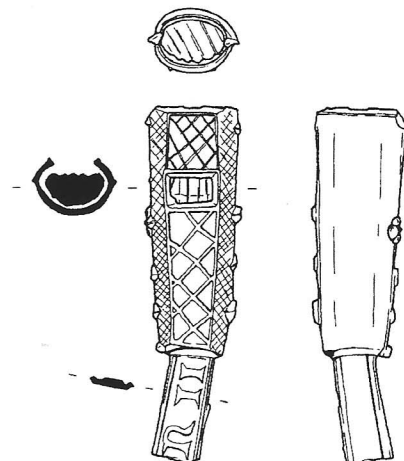
Op een fluitje gevonden in de tunneltraverse te Rotterdam (Inv. nr. 2059b) komt met VIT.I. een afwijkend opschrift voor. Dit is ook het geval op een in Brielle gevonden exemplaar. Alle ‘fluitjes-lepels’ kunnen naar mijn oordeel gedateerd worden in de dertiende eeuw. (*afb. 2a, 2b en 2c*)

Afb. 2a Voorzijde I 2059b Rotterdam

Afb. 2b Voorzijde I 3548

Afb. 2c Voorzijde I 3361 Dordrecht

Bij de naspeuringen bleek dat, zowel in Nederland als in het buitenland, lepelbakken van vroege tinnen lepels zonder fluitjes aan het steeleinde voorkomen die aan voor- en achterzijde gedecoreerd zijn. Maar ook van dit type zijn complete exemplaren zeldzaam. Voor zover bekend, zitten aan de steeleinden van deze lepels geen fluitjes, maar – gebaseerd op het thans bekende materiaal – alleen figuren, knoppen of eikels. Dat ze bijna uitsluitend als fragment gevonden worden is zonder twijfel het gevolg van de dunne, kwetsbare lepelsteel. Daarbij valt op dat er een grote variatie is in de afmetingen; er zijn heel kleine, middelgrote maar ook lepels van eetlepelmaat. Ook de lepelbakken variëren in vorm. Deze zijn soms geheel plat zodat men zich afvraagt wat daarmee kon worden opgelepeld. Er komen echter ook holle lepelbakken voor. De lepelbakken hebben zowel ronde als ovale vormen. De lepelstelen zijn plat of rond in hun uitvoering, en opvallend dun. Over het algemeen zijn de ronde stelen overdwers geribbeld. Ook komen gladde, ronde lepelstelen voor die versterkt zijn met een ijzeren kern. Zoals bekend komen zulke ijzeren kernen ook voor bij lepels aan het eind van de vijftiende eeuw die gekeurd zijn met de gekroonde hamer.

Ook in Frankrijk, België en Scandinavië is over enkele vergelijkbare lepelfragmenten gepubliceerd. Groot was de verrassing toen in het liber amicorum *Gevonden voorwerpen, opstellen over middeleeuwse archeologie* (2000), dat mij dit jaar aangeboden werd, een artikel voorkomt van de hand van Geoff Egan, curator van het Museum of London onder de titel ‘Butcher, Baker, Spoon-and-Candlestick Maker’?, *Some early highly decorated medieval leadwares in Northern Europe* waarin een aantal van die vroege lepels die in Londen gevonden zijn, worden afgebeeld en beschreven. Egan beperkt zich in dit artikel tot het afbeelden van een tiental lepels, hoewel er alleen al in Londen – merkwaardigerwijze beperkt tot een klein gebied langs de Thamesoever – ruim veertig bijeen gevonden zijn. Gebaseerd op de context

waarin ze gevonden werden, dateert Egan deze lepels in de late elfde eeuw tot het begin van de veertiende eeuw met de nadruk op de twaalfde en dertiende eeuw. Ook hier is sprake van grote variatie in decoratie en afmetingen van steel en lepelbak. Het is opvallend dat ook in Londen bijna uitsluitend lepelbakken zonder steel gevonden zijn. Egan verdiept zich in de betekenis van de voorkomende decoraties en waar het een vismotief betreft, wijst hij op de christelijke symboliek en de mogelijkheid van gebruik voor religieuze doeleinden. Zie het artikel van Egan in *Gevonden voorwerpen, opstellen over middeleeuwse archeologie* (2000), p. 102-115).

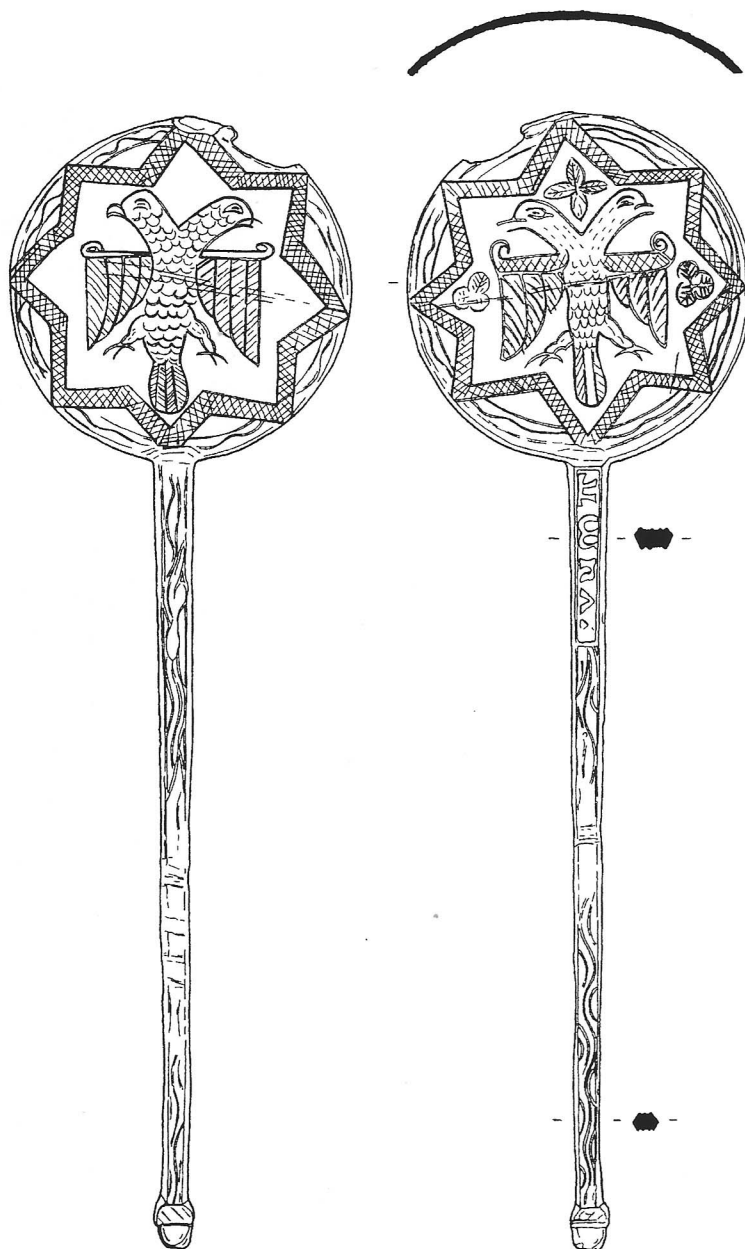
In het voorgaande heb ik een aantal vroege tinnen lepels beschreven met fluitjes aan de steeleinden. Omdat mij slechts één compleet exemplaar bekend is waar de ronde lepelbak niet gedecoreerd is, ben ik er niet zeker van of er ook ‘fluitjeslepels’ in gebruik zijn geweest met gedecoreerde lepelbakken. En ook is het vooralsnog niet duidelijk of hierbij – afgezien van ronde lepelbakken – ook ovale lepelbakken voorkwamen. Nieuwe vondsten zullen een antwoord op deze vraag kunnen geven.

Afgezien van deze ‘fluitjeslepels’ komt gelijktijdig ook een geheel ander type vroege tinnen lepel voor dat ook in de twaalfde tot veertiende eeuw gedateerd kan worden. Het betreft een type waarvan de lepelbakken aan de voor- en achterzijde zijn gedecoreerd. Gave exemplaren komen weinig voor en ook hier is sprake van een platte of ronde steel die bijna steeds afgebroken is. Ook hier is dit een gevolg van de grote kwetsbaarheid van de dunne stelen. Losse lepelstelen worden weinig gevonden, waarschijnlijk omdat ze niet als zodanig herkend worden. Voor zover bewaard, hebben die lepelstelen knopjes of eikels aan het steeleinde. Maar er komen ook teksten op de stelen voor. Vergeleken met het geringe aantal gevonden losse stelen komen gedecoreerde lepelbakken veel vaker voor.

Vroege tinnen lepels

In mijn verzameling bevindt zich een gave lepel die in 1988 gevonden werd in het verdronken dorp Nieuwlande (inv.nr. 3415). (Afb. 3) De lengte bedraagt 150 mm en de breedte van de lepelbak 46,5 mm. Op de lepelsteel, die in een eikelknop eindigt, komt zowel aan de voor- als achterzijde een golflijnmotief voor. Aan de voorzijde tegen de lepelbak aan eindigt dit motief in een tekstband binnen een daarvoor uitgespaarde ruimte, met het opschrift .VUMA. Wellicht moet dit – spiegel-

verkeerd – gelezen worden als AMOV(RS). Deze lepelbak is aan voor- en achterzijde versierd met de afbeelding van een dubbelkoppige adelaar binnen een achtpuntige ster. Rond de adelaar zijn aan de voorzijde twee klaverrozetten en een kruismotief aangebracht. Omdat het een toevalsvondst betreft is een exacte datering aan de hand van vondstomstandigheden niet mogelijk maar dat deze tussen 1150 en 1250 ligt is zeer aannemelijk.

Afb. 3 Voor- en achterzijde I 3415
Nieuwlande

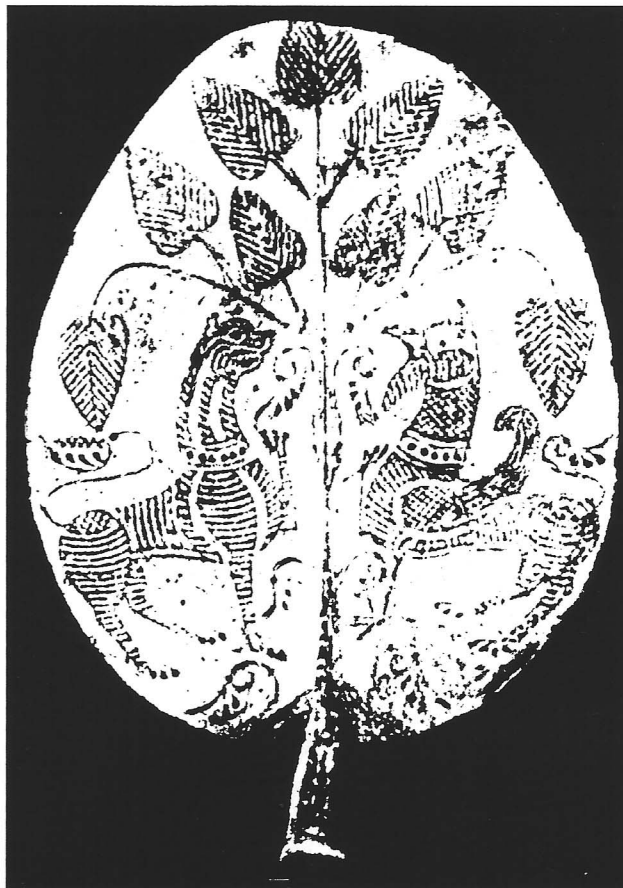
Vroege tinnen lepels

Omdat hij wist dat ik met dit artikel bezig was maakte een goede vriend mij attent op een artikel van wijlen W.C. Braat in *Oudheidkundige Mededelingen* XLIII-1962 over 'Een romaans tinnen lepeltje' dat enige jaren eerder gevonden werd bij graafwerkzaamheden in de Lage Rijndijk bij Leiderdorp. Het artikel, dat ik hier citeer, noemt het ovaalvormige blad (5,1 x 4,1 cm) dat volkomen plat is.

Het vertoont aan voor- en achterzijde een zeer fijne en nauwelijks plastische reliëfversiering. Bij de aanzet van het blad is de steel gefacetteerd over een afstand van 7 mm. Verder is hij overdwars geribbeld. Op 5,5 cm. van het knopvormige uiteinde is de ribbeling onderbroken door een kleine nodus. De gietnaad is zichtbaar aan beide kanten van de steel. De totale lengte van het lepeltje bedraagt 16,5 cm. Het bovenzvlak van het lepeltje draagt het zodiakteken der vissen. Twee vissen, rechts en links van de middenas in tegengestelde richting zwemmend zijn door een van mond tot mond lopende stippellijn verbonden.

Interessanter is de voorstelling op het ondervlak: twee antithetische dieren, links een leeuw, rechts een griffioen, ter weerszijden van een boom (naar men mag aannemen de levensboom) met acht symmetrisch gerangschikte takken met bladeren, vier rechts en vier links en een negende blad als bekroning op de top.'

Voor parallellen verdiept Braat zich in Spaans vergelijkingsmateriaal op kapitelen, een Spaans-Moors ivoren kistje, Andalusische weefsels, het tapijt van Bayeux en een Hollandse denier uit de twaalfde eeuw. Tenslotte merkt Braat op: 'Ik kan geen antwoord vinden op de vraag waarvoor het lepeltje gediend kan hebben. Voor een liturgische lepel is het veel te plat. Misschien een wierookschepje? Mogelijk ook voor profaan gebruik, wellicht in de Hollandse grafelijke huishouding?' (Afb. 4)

Afb. 4

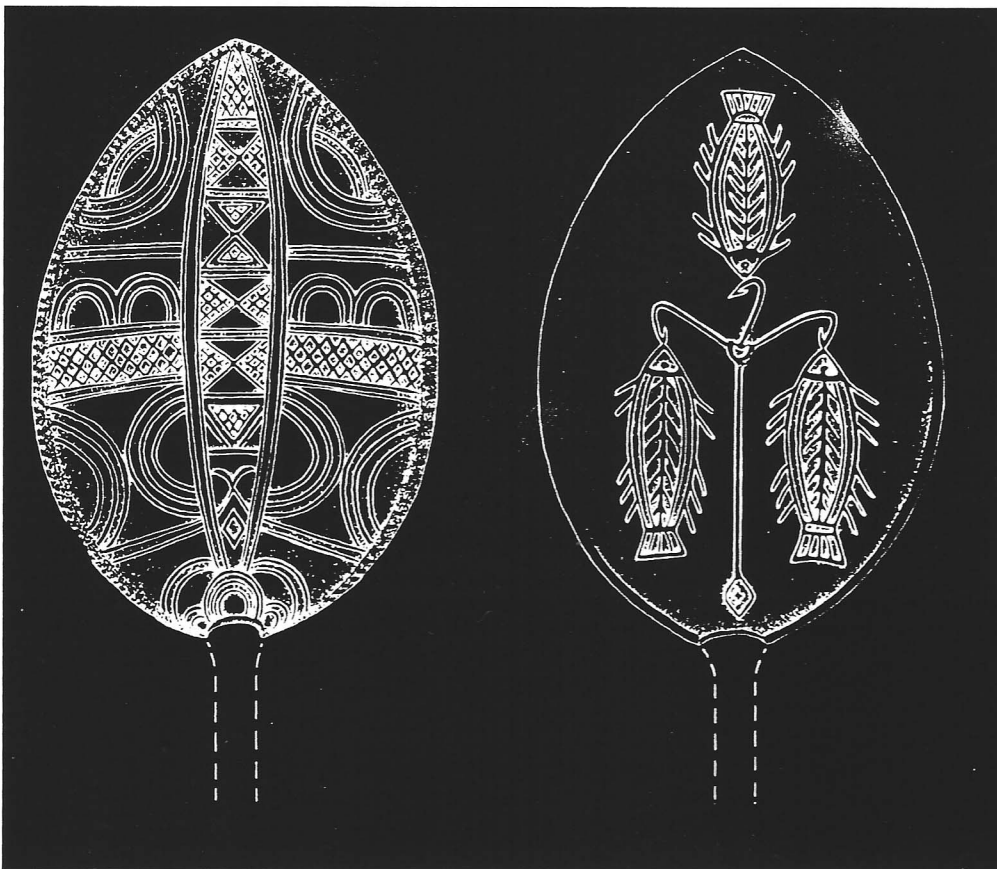
Vroege tinnen lepels

In *Sheffield Excavation Reports 3, Excavations at 33-35 Eastgate, Beverley, Engeland* beschrijven D.H. Evans en D.G. Tomlinson de voor- en achterzijde van een lepelbak die onder afbeelding 77; plaat 25 wordt afgebeeld als volgt (Afb. 5):

“Spoon-bowl, pewter, leaf-shaped and fairly deep, decorated on the inside and back with cast, linear ornament in slightly raised relief. The bowl is virtually unblemished, the decoration is crisp and shows few signs of wear. The back is decorated down the centre with a panel, tapering towards each end, delineated with a double outline. The panel is ornamented with a series of hatched triangles, most of them joined in pairs to form “bow tie” motifs, and towards the stem end with a tiny pair of segments and a lozenge. This vertical panel intersects a horizontal band of hatched ornament which is again defined by a double outline. The consequent cross-

like figure divides the surface into four zones, each having a further horizontal subdivision. The resulting areas are decorated with various arrangements of concentric segments. A narrow, hatched border encompasses the whole design.

The inside of the bowl is decorated with three spiny, somewhat skeletal fish. One fish is at the distal end. The others face it from the stem end. Each fish is attached to a barbed hook. The hooks radiate from the loop end of a line or fishing trace. Judging from more complete spoons of this type, the missing stem would probably have been faceted and enriched with ribbing and with one or more knops.”

Afb. 5

Vroege tinnen lepels

Enkele relevante literatuurverwijzingen kunt u aantreffen in:

- Helms-Museum Hamburg, 'Die Kunst des Mittelalters in Hamburg. Die Burgen'.
- A.W. Mårtenson, in: *Archaeologica Ludensia*, VII (1976), p. 337-340, afb. 350 (hierin worden twee in Lund gevonden gedecoreerde lepelbakken beschreven).
- Martin Biddle, 'Artefacts from medieval Winchester', in: *Winchester Studies*, 7.ii. Oxford, 1990.

In dit verband is het zinvol te melden dat in 1995 in Winchester, voor zover bekend voor de eerste keer in Engeland, een fragment van een halve stenen gietmal gevonden werd. Deze moet zijn gebruikt voor het gieten van de achterzijde van dergelijke gedecoreerde vroege lepels (vriendelijke mededeling Judy Stevenson, Ass.Cur. M.O.L.).

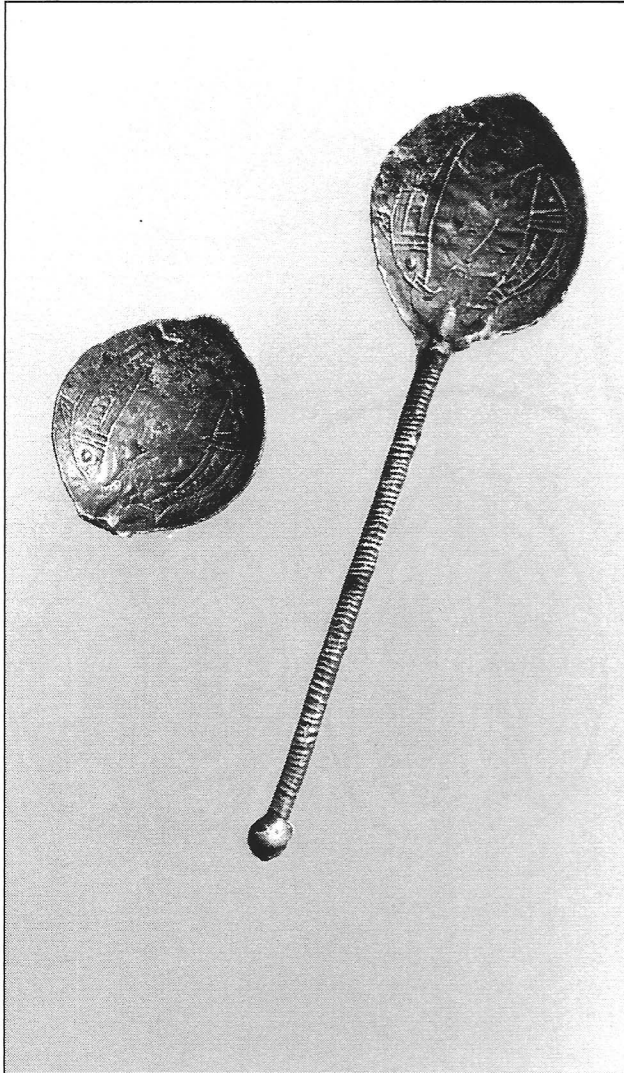
Tenslotte – want daar gaat het toch om – mijn verslag over een selectie van de in Nederland gevonden lepelbakken.

Vooropgesteld moet worden dat deze lepelbakken vaak tamelijk slecht geconserveerd zijn, vanwege oxydatie en andere aantastingen. Dit heeft tot gevolg dat het nauwelijks mogelijk is om op een foto goed te laten uitkomen welke decoraties op voor- en achterzijde van de lepelbak

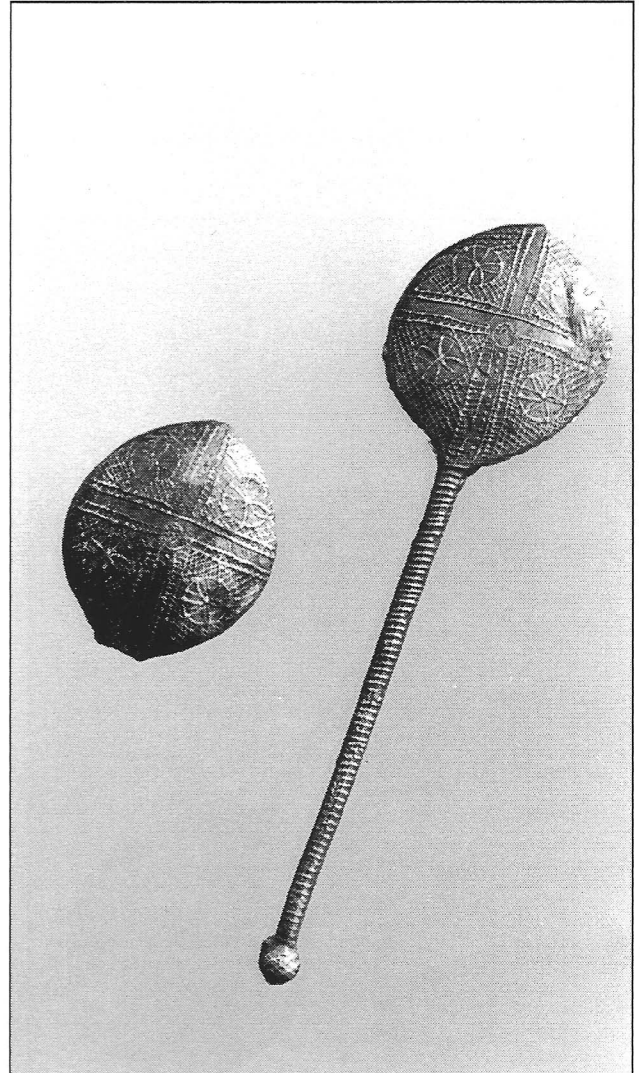
voorkomen. Ik ben Mevrouw I. Cleijne uit Eindhoven dan ook bijzonder dankbaar dat zij op zich heeft willen nemen het tot medio 2000 beschikbare materiaal te tekenen.

Nadat zij het tekenwerk had verricht, zijn zowel uit de provincie Zeeland als uit Dordrecht nog enkele nieuwe vondsten gemeld. Daarmee was voor mij in feite het artikel afgesloten. De onverwachte recente vondst van twee lepels en een lepelbak op een grondstort bij Dordrecht is voor mij aanleiding nog iets toe te voegen. Het betreft een klein gaaf lepelkje (lengte 78 mm. en breedte van de ovale lepelbak 22 mm., inv.nr 3735) (*Afb. 6a en 6b*). De overdwars geribbelde steel is aan het steeleinde voorzien van een rond knopje. Aan de binnenkant van de lepelbak zijn twee vissen afgebeeld en aan de buitenzijde een kruis met in de hoeken ronde bloemmotieven. Interessant is dat op dezelfde plaats ook een lepelbak zonder steel werd gevonden die in dezelfde vorm gegoten moet zijn (breedte 21 mm, lengte 25 mm). Datering, mede bepaald door scherven van proto-steengoed: 1200-1300.

Vroege tinnen lepels

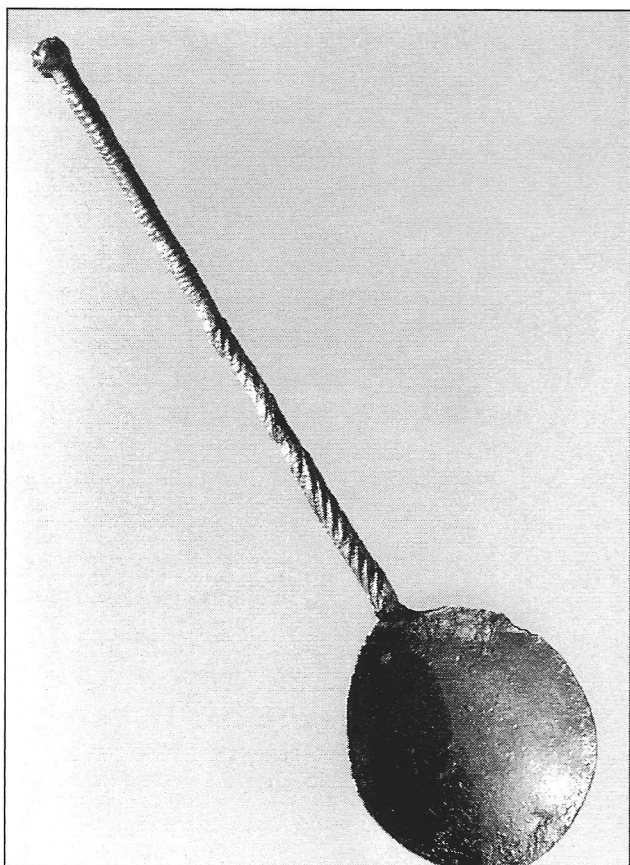
Afb. 6a Voorzijde I 3735 Dordrecht

Afb. 6b Achterzijde I 3735 Dordrecht

Vroege tinnen lepels

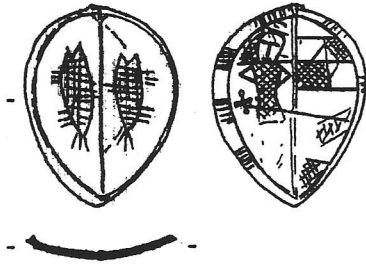
Ook werd op die plaats nog een vroege lepel gevonden met een gladde lepelbak en een ten dele getorste en verder dwarse ribbeling op de met een rond knopje versierde steel (inv. nr. 3736), welke rond 1250 gedateerd kan worden. (Afb. 7)

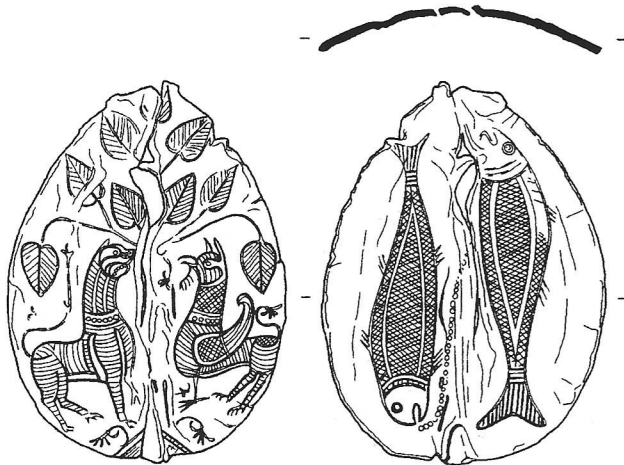
Afb. 7 I 3736

Omdat dit artikel toch tendeert naar te veel details en daarmee naar een te grote omvang beperk ik mij tot een keuze uit de getekende lepelbakken onder opgave van vindplaats, afmetingen en inventarisnummer. Aan U geachte lezers om hierdoor meer inzicht te krijgen in de boeiende materie van de vroegmiddeleeuwse lepels in Nederland. (Afb. 8 - 16)

Vroege tinnen lepels

Afb. 8 I 3706 Provincie Zeeland

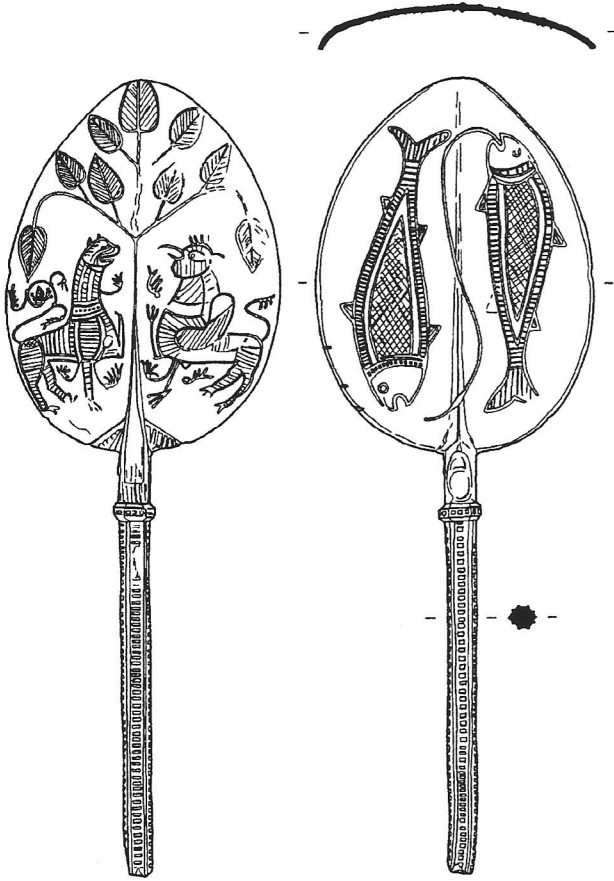

Afb. 9 I 3411 Dordrecht

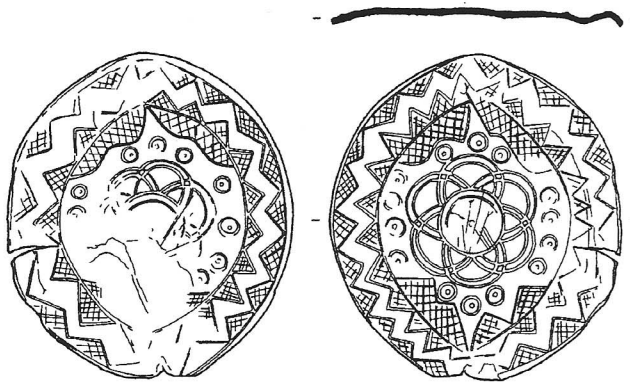

Afb. 10 I 2735 Brugge

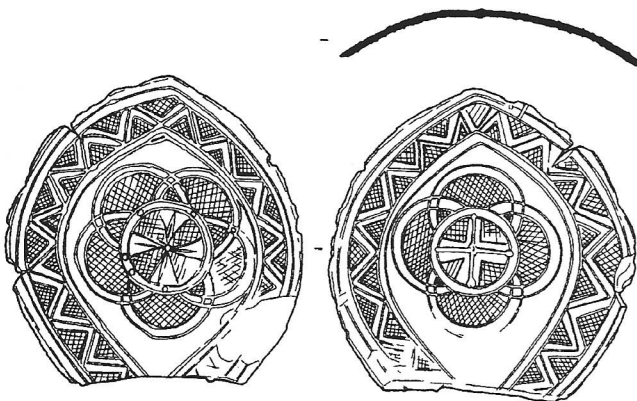
Vroege tinnen lepels

Afb. 11 · I 3202 Provincie Zeeland

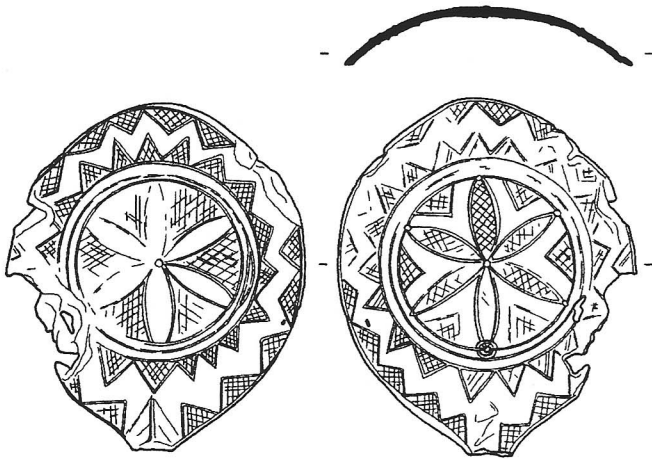

Afb. 12 · I 3414 Leiden

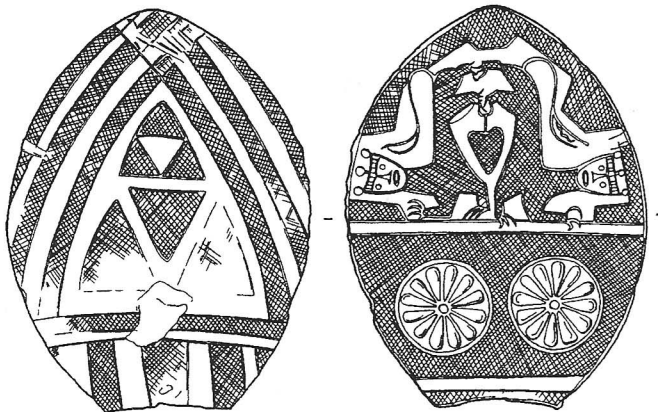

Afb. 13 · I 3410 Reimerswaal

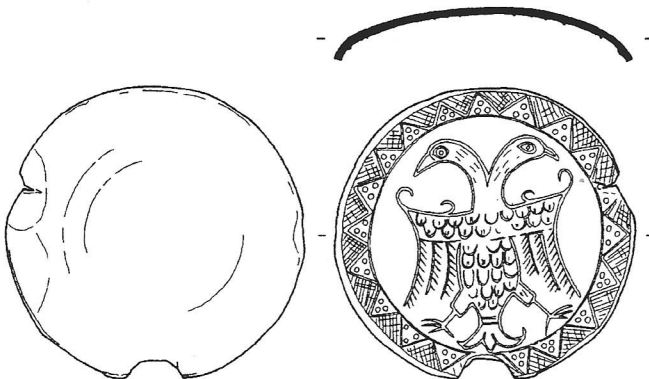
Vroege tinnen lepels

Afb. 14 I 3413 Amsterdam

Afb. 15 I 1487 Nieuwlande

Afb. 16 I 0361 Leiden

Vroege tinnen lepels

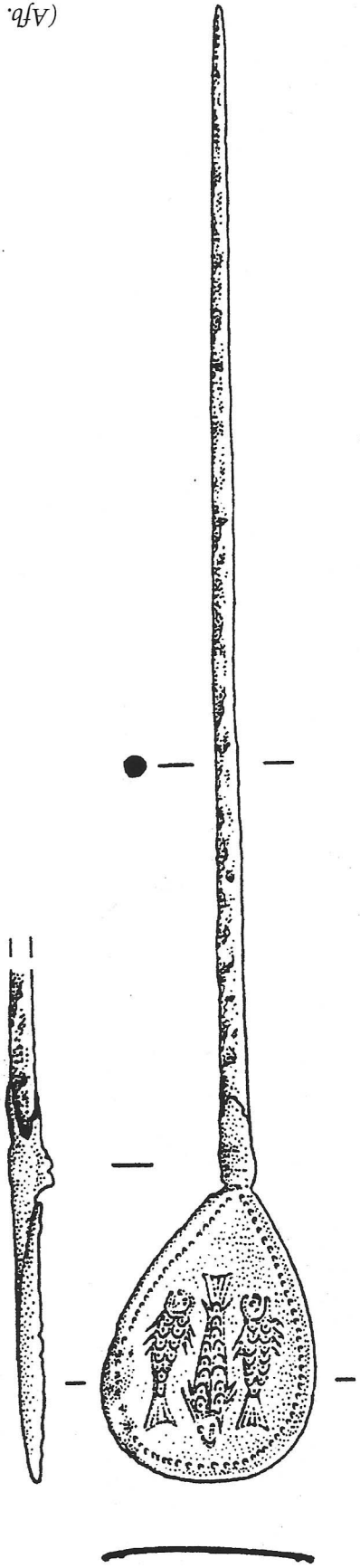
Tot afsluiting noem ik nog vragen waarop ik het antwoord schuldig moet blijven.

- Komen lepels met fluitjes ook buiten Nederland voor?
- Waarvoor werden die fluitjes gebruikt?
- Kan het waar zijn dat een oud Engels gezegde: 'Go and whistle for your supper' teruggrijpen op lepels met fluitjes?
- Hoe exact kunnen we deze lepels dateren?
- Waarvoor werden de lepels gebruikt?
- Kan door vergelijking met buitenlandse vondsten een beter inzicht worden verkregen in het doel van de decoraties?
- Ontcijfering en interpretatie van de voorkomende teksten?
- Geoff Egan verwijst naar deze lepels in relatie met 'Butcher, Baker, Spoon-and-Candlestick Maker' en stelt deze lepels in relatie met andere vroege hoog versierde middeleeuwse lood-tinnen voorwerpen in Noord Europa. Indien dat juist is, kunnen wij dan vergelijkingsmateriaal vinden dat meer inzicht geeft in de ontwikkeling en vormgeving van het vroeg middeleeuwse tinnen gebruiksvoorwerp?

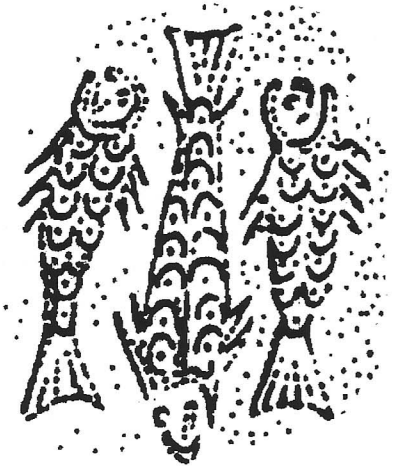
En om mijn overpeinzingen te accentueren: Moet daarbij ook gekeken worden naar het gebruik van lood-tinnen voorwerpen in de Romeinse cultuur? Waarbij ik verwijs naar *Interpreting Roman London, Papers in memory of Hugh Chapman*, 1996 Oxbow Monograph 58, waarin een artikel voorkomt van Christine E. E. Jones en David Sherlock, 'Early decorated Roman spoons from London' (art. 20). En, om U te prikkelen in de naspeuringen tot slot hierbij de afbeelding van een in de rivier Walbrook, die door het Romeinse Londinium vloeide, gevonden tinnen lepel met de afbeelding van drie vissen. (Afb. 17)

Ik zie Uw hopenlijk vele reacties met belangstelling tegemoet.

Opmerking: alle getekende afbeeldingen zijn op ware grootte afgebeeld.

(Afb. 17)

Bodemvondsten van tin uit Bokhoven

Ton Kooyman

Gezicht op Bokhoven (met kasteel) Tekening van 1676, toegeschreven aan Joshua de Grave

Het aan de Maas gelegen Bokhoven was van de 13e tot einde 18e eeuw een vrije heerlijkheid, die in 1499 tot baronie en in 1640 tot graafschap werd verheven. Het dorpje behoorde niet tot de Meierij van 's-Hertogenbosch of tot de Generaliteitslanden, maar het was een leen van de prins-bisschop van Luik en behoorde daarom tot het Roomse Rijk (1).

Het Heilige Roomse Rijk is de benaming van het Duitse Rijk van 843 tot 1806. De keizers werden door de paus gekroond en beschouwden het Duitse Rijk als een voortzetting van het Romeinse (Roomse) Rijk, maar dan wel gekerstend.

Toen de Fransen in 1794 de noordelijke Nederlanden veroverden ontstond de Bataafse Republiek. Samen met nog andere kleine gebieden ging Bokhoven in 1800 tot deze republiek behoren.

De band met Luik en het Roomse Rijk hield hiermee op te bestaan (2).

Van 1815 af behoort Bokhoven tot de provincie Noord-Brabant en sinds 1971 maakt het samen met de gemeente Engelen waartoe het sinds 1 januari 1922 behoorde, deel uit van 's-Hertogenbosch.

Voor doorgaans een paar honderd inwoners beschikt het dorpje over een r.k. kerkje, waarvan de toren uit het begin van de 15e eeuw dateert. In het kerkje bevindt zich het praalgraf van Engelbert van Immerseel, de eerste graaf van Bokhoven, en zijn echtgenote Helena de Montmorency.

Van het bij dit kerkje gelegen kasteel is weinig meer over, alleen een deel van de ommuring. Het bestond uit een grote vierkante toren, een hoofdburcht, een ruime voorburcht en links en rechts gelegen bijgebouwen. Het werd in de 14e eeuw gebouwd en in 1672 door de Fransen verwoest. Alleen de voorburcht was nog over. Bij de inname in 1794 door de Franse troepen onder bevel van Pichegru werd ook deze voorburcht verwoest (3).

Bodemvondsten van tin uit Bokhoven

De heer E. Nijhof, werkzaam bij de Bouwhistorische en Archeologische Dienst van de gemeente 's-Hertogenbosch vertelde mij, dat er door deze Dienst bij opgravingen in Bokhoven slechts een drietal tinnen voorwerpen werden gevonden, namelijk een bodem of deksel van een kan, waarvan het merkteken niet zichtbaar is en verder een lepel, 16 cm. lang, gemerkt met de gekroonde roos. De initialen van de tinnegieter zijn niet zichtbaar. De lepel moet volgens de heer Nijhof gedateerd worden tussen 1590 - 1625 en werd gevonden bij de opgraving van de hoofdburcht.

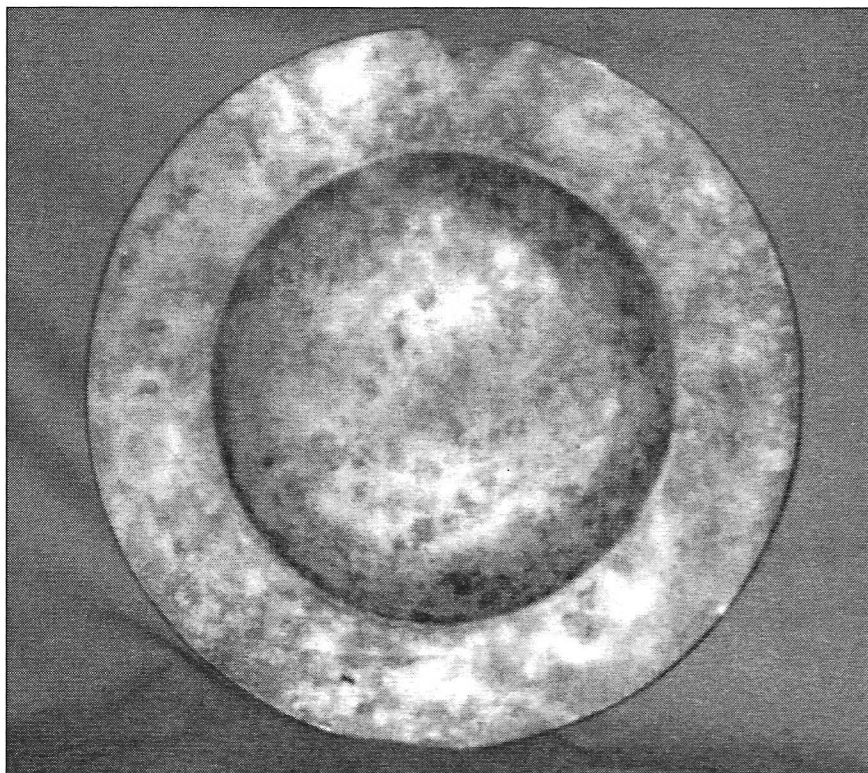
Bovendien kwam een uit de tweede helft van de 16e eeuw te dateren bord aan het licht,

dat een diameter heeft van 218 mm, terwijl de breedte van de rand 40 mm. bedraagt. Het bord is gemerkt op de rand aan de voorzijde met een gekroonde roos waarbij de initialen van de tinnegieter C G R aan weerszijde van de roos staan. Op de rand aan de voorzijde van het bord is ook een wapen in cartouche met tweemaal een Franse lelie zichtbaar. Ook gevonden tijdens opgravingen bij het voormalige kasteel.

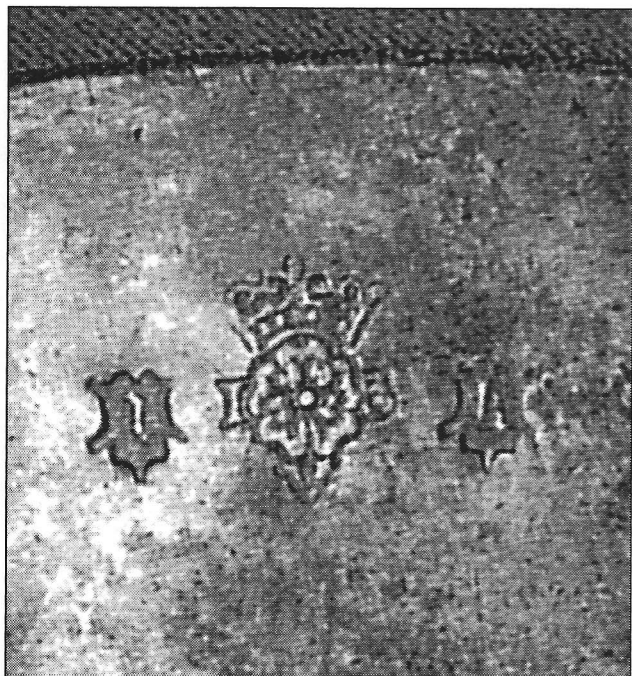
Deze opgravingen vonden plaats tussen 1986 en 1990. Maar zo'n 10 tot 15 jaar eerder, in 1975, werd vlak langs de Maaskant in Bokhoven het hieronder afgebeelde tinnen bord gevonden.

Het verkeerde echter niet in de staat waarin het zich thans bevindt. Om te beginnen was het bord dubbelgevouwen. Gelukkig heeft het verweringsproces, waarschijnlijk omdat het bord in het water heeft gelegen, maar een geringe invloed gehad. Een klein deel van de rand werd hierdoor slechts "aangevreten".

Vervolgens was in de kom op twee plaatsen een gat ontstaan (iets kleiner dan een cent), doordat het tin daar als het ware was opgestroopt. De oorzaak hiervan is onbekend.

Bodenvondsten van tin uit Bokhoven

Voorkant bordrand

Achterkant bordrand

Het bord heeft een diameter van 290 mm.
De rand is 50 mm. breed.

Het is op de voorkant van de rand gemerkt met de gekroonde roos en aan weerszijde van de roos de initialen van de tinnegieter I V B en de initialen van de eigenaar, links in een cartouche een gotische letter i en rechts in een cartouche een gotische letter k.

Op de achterkant van de rand staat het stadsmerk van 's-Hertogenbosch, de bosboom, gestempeld.

Links van de boom staat een gotische letter i en rechts van de boom een symbool, namelijk een aambeeld.

Een bijna identiek merkje komt ook voor op een brandewijnkom of papkom, die eigendom is van het Noordbrabants Museum. Ook hier zien we links van de boom een gotische letter i en rechts van de boom een symbool, een aambeeld. Op het bord zien we echter in de kroon boven het schildje in plaats van het jaartal 1576 een arcering.

Ook de vorm van de boom wijkt enigszins af.

Schildje bord

*Schildje brandewijnkom
of papkom*

Bodemvondsten van tin uit Bokhoven

Omdat op het bord tevens een gekroonde roos voorkomt is ook een datering mogelijk. We weten dat de oudste verschijningsvorm van de roos (roos zonder kroon) in de noordelijke Nederlanden zo rond 1540 haar intrede deed en omstreeks het midden van de zestiende eeuw haast overal werd toegepast (4).

Maar omdat bij het bord sprake is van een stadswapen in combinatie met een roosmerk (gekroonde roos) lijkt het aannemelijk, dat het uit de tweede helft van de zestiende eeuw stamt.

NOTEN

1. P. van Dun, Snuffelen bij de baron, de boedelinventaris uit 1624 van Engelbert I van Immerseel, baron van Bokhoven, in: Driemaandelijks Tijdschrift over de geschiedenis van 's-Hertogenbosch, int. nr., p. 7
2. A.W. van den Hurk, Bokhoven, Vrijheid aan de Maas, in: Met Gansen Trou, jg. 19 (1969), nr. 6 -7, p. 13
Idem Bokhoven, Parel aan de Maas, Gids voor heden en verleden, in: Met Gansen Trou, jg. 19 (1969), nr. 6 - 7, p. 81 - 112
3. J. Damen, Bokhoven, Heerlijkheid aan de Maas, Bokhoven 1982
4. B. Dubbe, Tin en tinnegieters in Nederland, Lochem 1978, p. 109

De Theriacum – Fontein van Troyes

Pierre Wullus

Ere Voorzitter Vlaamse Tinvereniging

In zijn voortreffelijk boek “De schoonheid van het oude tin”¹ heeft auteur Jan Beekhuizen het op blz. 163 en 164 over twee zogenaamde ‘Toulousefonteinen’. Dit zijn zware cilindrische recipiënten met een afneembaar deksel en onderaan een aftapkraan.

De schrijver vraagt zich af waarvoor deze fonteinen werden gebruikt.

In de meeste handboeken over tin worden ze omschreven, ofwel als tafelfontein om vóór de maaltijd de handen te wassen, ofwel als wijntap, of tenslotte als ‘Fontaine à thériaque’, t.t.z. als recipiënt voor de aanmaak en het bewaren van een mysterieus geneeskundig drankje dat in het Nederlands ‘triakel’ of ‘teriakel’ wordt genoemd.

Blijkbaar is de auteur niet helemaal overtuigd van deze gebruiksmogelijkheden, want hij schrijft letterlijk:

Een exact antwoord op de vraag waarvoor de Toulousefontein gebruikt is, zal niet gemakkelijk te vinden zijn. Vele boeken geven evenveel toepassingen, doch niet één auteur komt tot een definitieve uitspraak.

Ver van te beweren, eens en voorgoed het onbetwistbare antwoord op de vraag te leveren, hoop ik toch, in wat hierna volgt, de tip van de sluier weer een stukje verder te hebben opgelicht.

Helemaal in het zuiden van de Franse Champagnestreek ligt de stad Troyes, de voormalige hoofdstad van de Champagne. Het rijke culturele en historische erfgoed is er grotendeels intact bewaard gebleven. Benevens enkele gotische kerken en flink wat 16^e- en 17^e-eeuwse vakwerkhuisen vindt men er ook nog het vermaarde Hôtel-Dieu-le-Comte. Gesticht in de 12^e eeuw, bezit dit voormalig hospitaal nog een compleet ingerichte apotheek uit de 18^e eeuw, een rareiteit op zich. Het volledige oorspronkelijke meubilair in Lodewijk XIV-stijl is er nog aanwezig, rijkelijk gestoffeerd met apothekerspotten in aardewerk van Nevers, 320 houten beschilderde dozen voor het bewaren van medicinale kruiden,

bronzen vijzels en heel wat tinnen gebruiksvoorwerpen, waaronder een groot recipiënt met afneembaar deksel en een aftapkraan (zie afbeelding).

De gelijkenis met de Toulousefonteinen is opvallend. Alhoewel de door Jan Beekhuizen beschreven vaten rond zijn en dit hier een achthoekige vorm heeft (Lod XIV-stijl) bezit deze fontein evengoed een los tinnen deksel met een grote koperen knop, aan weerszijden van het kanlichaam een mascaroon met daarin een ringvormig handvat en onderaan een derde mascaroon met een bronzen kraan. De ribben van het lichaam zijn geaccentueerd met koperen strips en de voet is verhoogd met een brede tinnen sierlijst. Het geheel is 86 cm hoog. Of er al dan niet merktekens op voorkomen, konden we niet achterhalen.

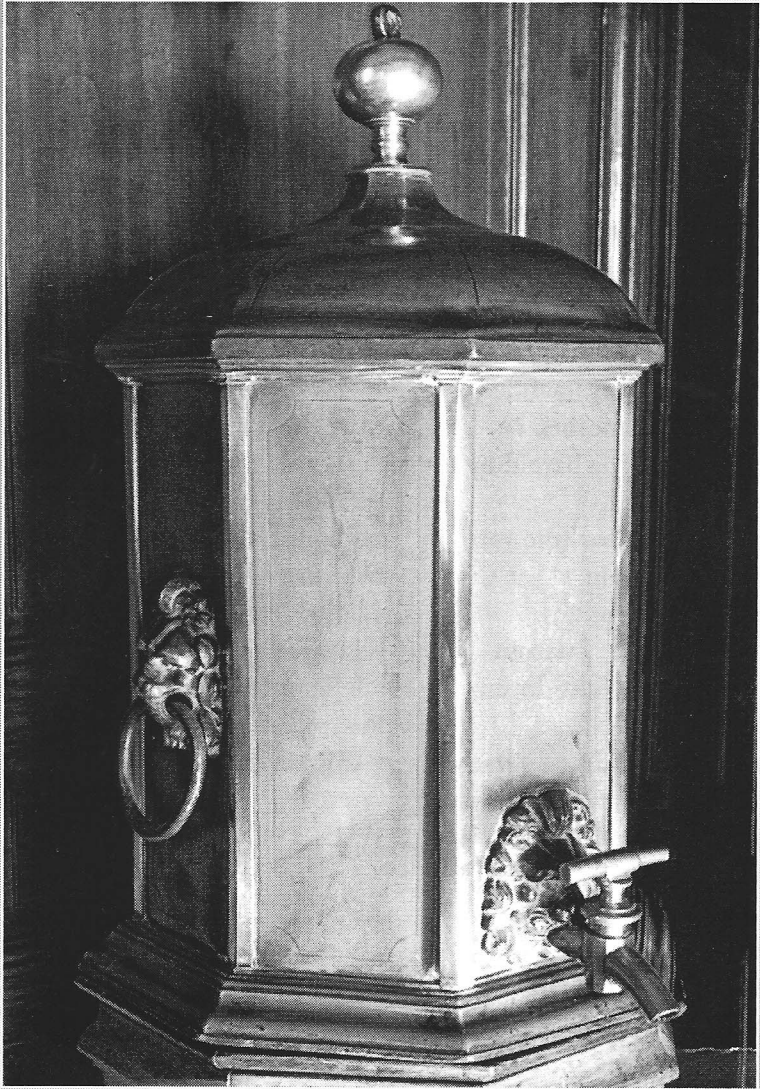
Het museum zelf beschrijft dit voorwerp als ‘Grand vase à thériaque’, 17e eeuws en mijns inziens terecht.

Het feit dat deze fontein voor deze apotheek werd gemaakt en er ook altijd heeft gestaan, wijst zeker in de richting van een farmaceutisch gebruik.

Dat het hier inderdaad om een vast stuk uit de inboedel gaat, en niet om een voorwerp dat er zomaar als decoratie werd bijgezet, kunnen we duidelijk opmaken uit de sokkel. Deze is zo vervaardigd dat hij enerzijds perfect op de achthoekige voet van het vat aansluit en anderzijds een integrerend deel uitmaakt van de totale lambrisering in Lodewijk XIV-stijl. Deze sokkel is gemaakt voor deze apotheek en speciaal voor deze fontein, zoveel is zeker.

Wanneer een museum een voorwerp, dat al 200 jaar in hun bezit is en dat in een vroeger leven voortdurend in een hospitaalmilieu werd gebruikt, definieert als ‘Grand vase à thériaque’ dan moeten ze daarvoor wel hun motivatie hebben. Vermoedelijk zijn er genoeg aanwijzingen te vinden in de registers die ieder apotheek bijhoudt, die verwijzen naar het gebruik van theriacum, dat dan ongetwijfeld in dit recipiënt werd aangemaakt

De Theriacum – Fontein van Troyes

De Theriacum – Fontein van Troyes

en bewaard. Een bestemming als wijnvat (in een apotheek) is nogal dubieus en als handwasbekken kennen we genoeg andere voorwerpen die qua vorm en uitrusting beter geschikt zijn.

We mogen ten andere niet vergeten dat theriacum tot in de 19^e eeuw algemeen als een waardevol geneesmiddel werd aangemerkt en in iedere apotheek voorhanden was. En wat had men daarvoor anders nodig dan een groot vat, waar het brouwsel op zijn gemak kon staan ‘trekken’ en een klein kraantje onderaan, om het aftreksel zo spaarzaam mogelijk af te tappen? Want theriacum zal, gezien zijn gecompliceerde samenstelling, zeker nooit goedkoop geweest zijn.

Maar wat is nu dat geheimzinnig drankje dat ‘Theriacum’ werd genaamd (naar het Oud-Griekse woord ‘therion’ dat ‘wild beest’ betekent), en gedurende 2000 jaar zulk een vooraanstaande plaats in de geneeskunde heeft ingenomen?

Het is de oudste gekende magistrale bereiding uit de geschiedenis van de geneeskunde.

Mithradates VI, bijgenaamd Eupator (die van edelen huize is), koning van Pontos in 111 v. Chr. leefde voortdurend met de vrees door zijn vijanden vergiftigd te zullen worden. Daarom stelde hij als amateur-farmacapeut een antidotum samen dat hij steeds bij zich droeg.

Dit *Antidotum Mithridaticum* dat uit 54 verschillende bestanddelen bestond, kwam in handen van Keizer Nero, die door een zelfde vergiftigingsvrees was bezielde. Nero gaf Andromachus van Kreta, zijn eerste lijfarts, opdracht de samenstelling van het Mithridaticum te herzien.

Deze kweet zich uitstekend van zijn taak: hij bereidde de werkzame bestanddelen uit tot 74 en verhoogde aanzienlijk de hoeveelheid opium. Onder deze 74 ingrediënten bevonden zich allerlei kruiden, zeldzame specerijen, zalven, valeriaan, 1/88^e deel opium, honig uit Narbonne en voor driekwart Spaanse wijn. De gelukkigste verbetering werd de toevoeging van slangenvlees geacht.

Niet alle slangen bleken geschikt als grondstof voor een goed theriacum. Vooral de in Italië veel voorkomende *Viperia Redii* was bijzonder in trek. Op een bepaald moment werden in Venetië zelfs slangentuinen aangelegd om zeker te zijn over de juiste soort te kunnen beschikken. Het grote vertrouwen dat men in slangenvlees had, hing ongetwijfeld samen met de faam die de slang reeds in de Oudheid bezat als genezer en waardoor de slang ook het beroemde attribuut kon worden van de Griekse god Asklepios en later ook van alle geneeskundigen.

In de 2^e eeuw na Chr. raadde de Griekse physicus Galenus het gebruik van theriacum aan als tegengif tegen slangenbeten. Juist zoals de ‘Steen der Wijzen’ voor de alchimisten, werd theriacum stilaan de panacee om alle mogelijke aandoeningen te genezen en dit bleef zo tot in de 19^e eeuw.

Om frauduleuse praktijken te voorkomen werd in vele steden, waaronder Venetië, Montpellier en Toulouse, theriacum in het openbaar en onder officiële supervisie aangemaakt. Dat dit wel eens nodig was blijkt uit de geschriften van de befaamde dokter en professor aan de Sorbonne, Claude Bernard (1813-1878). Die beschrijft hoe zijn leermeester-apotheker zowat alle restjes van alle mogelijke bereidingen in de theriakelpot kieperde. Zijn theriacum stond nochtans in heel Parijs bekend als “de haute qualité”.

De Theriacum – Fontein van Troyes

Alhoewel vandaag niemand nog echt gelooft dat theriacum ooit enige aantoonbare geneeskracht heeft bezeten, heeft het middel toch gedurende twintig eeuwen stand gehouden. De enige plausibele verklaring daarvoor is, dat men van de capaciteiten van de slang als genezer zó overtuigd was, dat slangenvlees in de juiste vorm en met enige zin voor decorum toegediend, zijn psychisch effect niet miste en daarom ook in veel gevallen werkelijk soelaas bracht.

Ik heb er helemaal geen moeite mee mij voor te stellen, dat de eerder ongewone en nogal opvallende vorm van de Toulousefonteinen, tot een deel van dit decorum heeft bijgedragen. En als *Vase à thériaque* de volksgezondheid heeft helpen bevorderen.

Noot:

¹ J.F.H.H. Beekhuizen,
De schoonheid van het oude Tin,
's-Hertogenbosch 1998.

Saartje met een mof

L. Horneman

Het is heel goed mogelijk verschillende belangstellingsgebieden – hobby's zo u wilt – naast elkaar te hebben. Vaak staan deze gebieden los naast elkaar, maar soms kun je één en ander combineren. Zo ben ik uiteraard een liefhebber van tinnen voorwerpen, daarnaast verzamel en beschilder ik tinnen figuren.

Op de verkooptentoonstelling mei 1997¹ van onze voorzitter was een moffenkruikje uit de eerste helft van de negentiende eeuw aanwezig. Dames droegen dit 's winters gevuld met warm water in de mof. Ik kocht dit kruikje en ging op zoek naar een tinnen figuur voorstellende een dame uit de negentiende eeuw met een handmof. Dit lukte na enige moeite, het beschilderen kostte enige tijd en daarna prijkte het tinnen dametje naast het kruikje.

Toen ik het kruikje in de catalogus zag staan, dacht ik weer terug aan een gebeurtenis uit 1943. In de 4e klas van de HBS lazen we de Camera Obscura. Het stuk over de familie Kegge was aan de beurt. Daarin komt Saartje, een nicht van de vrouw des huizes, op visite bij de familie Kegge. De kinderen begroeten haar blij met de uitroep: 'Saartje met de mof'. Wij kregen associaties van een meisje met een Duitse soldaat. Onderdrukt lachen in de klas. Niet uitbundig want je wist nooit of er een vijand in de buurt was en alle

jongens in de klas hadden een 'gevaarlijke' leeftijd. Het kruikje had ik en ook het door mij beschilderde dametje. Maar hoe zat het nu met het woord 'mof'. Was of is er een verband met een Duitser en een warme-handen-bontje?

Gelukkig bestaat er het Nederlands Etymologisch Woordenboek door Jan de Vries.²

Daarin vond ik het volgende. Sedert de zestiende eeuw is mof een scheldnaam voor Duitser. Het is waarschijnlijk Duitse soldatentaal. Het woord betekent knorrepot of ongemanierd persoon. Uit dezelfde periode stamt het woord mof voor warme-handen-bontje. Men heeft het wel willen afleiden uit een woord dat zacht vel betekent.

Ook hebben we nog het woord wegmoffelen, dat wegstoppen betekent. Dus je handen wegmoffelen in een bontje. Vroeger liet je je fiets moffelen, dat is de werkwijze om de fiets van een nieuw laklaagje te voorzien.

Met voldoening kijk ik naar mijn kruikje en het dametje. Zij hebben mij genoeglijke uren speuren en schilderen bezorgd.

Noten:

¹ J.F.H.H. Beekhuizen, Catalogus 'Tin kan ook betaalbaar zijn', Amsterdam mei 1997, blz. 21, afb. 29.

² Jan de Vries, Nederlands Etymologisch Woordenboek met aanvullingen, verbeteringen en woordregisters door F. de Tollenaere. De woordregisters op grond van excerpten van Maaïke Hogenhout-Mulder. Fotomechanische herdruk, Leiden 1987, blz. 450.

Literatuur over tin

H.B. van Wijk

De stukjes onder bovenstaand kopje bevatten ook eerder vaak een lading, die niet geheel door de vlag werd gedekt. Nu was dat vroeger bij onze koopvaardij ook wel eens het geval om op die manier - als we weer eens in oorlog waren - te suggereren dat we niet tot het vijandelijke kamp behoorden en aldus de lading te behoeden. Zo moet U deze uitstapjes ook maar bezien, ze dienen er toe de groei en bloei van de Nederlandse Tin Vereniging te bevorderen.

Met hetzelfde oogmerk had het Bestuur voor de laatste vergadering aan de leden gevraagd om kandelaars uit eigen collectie mee te brengen, van welk materiaal dan ook. Deze verbreding van ons gezichtsveld was een groot succes en het mee-gebrachte gaf aanleiding tot een levendige bespreking.

Hieronder zal ik enige boeken over kandelaars noemen, die misschien op weg kunnen helpen naar een verdere verdieping van kennis over dit onderwerp. Omdat het zien van een voorwerp een stuk gemakkelijker tot herkenning leidt dan het beschrijven ervan, ligt er een sterke nadruk op goede illustraties.

Nederlandstalige boeken die niet alleen over kandelaars gaan:

- A.J.G. Verster, Brons in den tijd, 1956; tweede druk: Koper en brons van voorheen, 1966 (alleen antiquarisch verkrijgbaar);
- Onno ter Kuile, Koper en brons, 1986 (goedkoop in het Rijksmuseum);

Een boek met een zwaar accent op tin:

- Ronald F. Michaelis, Old domestic base-metal candlesticks, 1978; hiervan is een facsimile in de handel;

Nog (los) verkrijgbaar uit een serie van vijf delen over brons:

- Otto von Falke und Erich Meijer, Romanische Leuchter und Gefaesse, Berlijn, 1983, DM 220,-

Wellicht nog verkrijgbaar:

- Catalogus Christie's Londen, 15-12-98: The Lear Collection of socket candlesticks; het vrij dure boek over de Lear Collection, dat reeds bestond, heeft zich door het verschijnen van deze catalogus uit de markt geprijsd;

Antiquarisch:

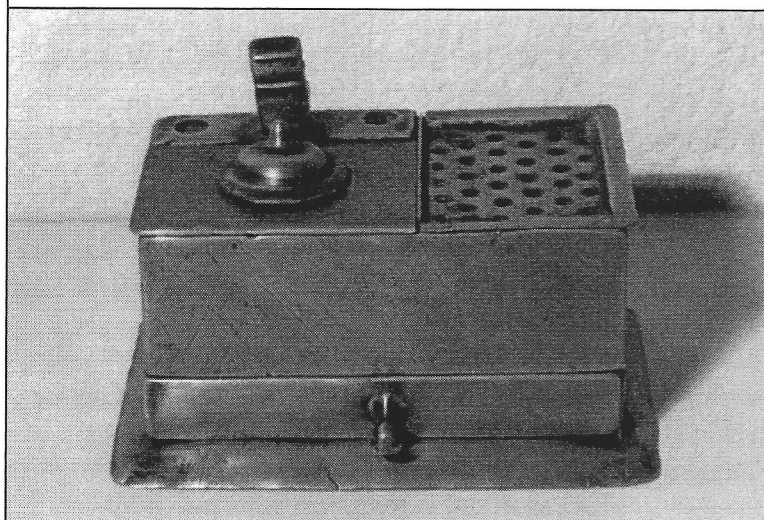
- W.G. Mackay Thomas, English candlesticks before 1600, Londen, 1954;
- S. Wechssler-Kuemmel, Chandeliers, lampes et appliques de style, Fribourg, 1963 (dit is een vertaling van Schoene Lampen, Leuchter und Laternen, Heidelberg-Muenchen, 1962, waarvan een beknoptere versie verscheen in Keijsers Sammler Bibliothek in 1983);
- Kurt Jarmuth, Lichten leuchten im Abendland, Braunschweig, 1967 en
- John Caspall, Making fire and light in the Home pre-1820, Suffolk, 1987.
- K.G. Gordon, Pewter, The Candlestick Makers Bawle, 'A family Portrait', Congledon 1994.

Berichten en vragenrubriek

ERRATUM De Tinkoerier, juni 2000

Het rechthoekige raadsheertje
G, Groenendijk

Afbeelding 11 op bladzijde 28 moet worden
vervangen door onderstaande afbeelding.

Antwoord op de vraag uit De Tinkoerier, jaargang 7,
nummer 2, december 1999.

De vraag ging over het merk en de ijken van twee
metrieke vloeistofmaten.

Antwoord:

Het merk in driehoek met de letters R.G. is te vinden in
Tardy, Poinçons d'étain, Mayenne 1968, bladzijde 212.

Bij het afgebeeld merk staan twee namen vermeld:
Giovanna, Parijs, 1885 en Vibert, 1902 – 1924.

Het linker maatje is in Frankrijk gebruikt en geijkt en
de letters E t/m N zijn mogelijk de jaren 1896 t/m 1919.
Het rechter maatje is mogelijk in Roemenië gebruikt en
hierover is helaas geen literatuur bekend.

De redactie i.s.m. T. Kooyman en R.J. Holtman.

Oproep historisch onderzoek GERO

In verband met het schrijven van een
publicatie over de Gerofabriek te Zeist
ben ik op zoek naar Gero-tinnen
voorwerpen, prijscouranten, foto's en
andere zaken die van belang kunnen
zijn voor het onderzoek.

In de volgende editie van De Tinkoerier
zal een artikel over de Gerofabriek
worden gepubliceerd. Hierin zullen
voorwerpen aan bod komen die veelal
zijn ontworpen door bekende Neder-
landse ontwerpers als bijvoorbeeld
Chris van der Hoef. Bovendien zal er
worden ingegaan op de geschiedenis van
de fabriek.

Indien u informatie heeft over de
Gerofabriek of over voorwerpen
beschikt, wilt u dan contact opnemen
met Rosalie van Egmond.

Telefoon: 070 – 3475699 of

E-mail: redve@hotmail.com.

JAN BEEKHUIZEN
KUNST EN ANTIKHANDEL
ANTIQUAIRS SINDS 1945